IAR-ARDE 2022

1st International Architecture, Art and Design Symposium

1. Uluslararası
Mimarlık, Sanat ve Tasarım Sempozyumu

05-07 October 2022

Online

PROCEEDINGS BOOK

aybu.edu.tr/mimarliksanatvetasarimsempozyumu

IAR-ARDE 2022 05-07/10/2022 Online

1. Uluslararası Mimarlık, Sanat ve Tasarım Sempozyumu

1st International Architecture, Art and Design Symposium

IAR-ARDE 2022 PROCEEDINGS BOOK

1st International Architecture, Art and Design Symposium

1. Uluslararası Mimarlık, Sanat ve Tasarım Sempozyumu

05-07 October 2022 Online

https://aybu.edu.tr/mimarliksanatvetasarimsempozyumu

EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Filiz KARAKUŞ

Assist. Prof. Dr. Seçil KARTOPU

DESIGN

Res. Asst. Dr. Fatoş ÇAKICIOĞLU İLHAN

Res. Asst. Fatma Zehra SÜER

FORMAT

E-book

ISBN

978-605-4929-24-5

PUBLICATION DATE

30.11.2022

HONORARY PRESIDENTS

Prof. Dr. İbrahim AYDINLI (Rector of Ankara Yıldırım Beyazıt University)

Prof. Dr. Arif ANKARALI (Vice Rector and Dean of AYBU Architecture and Fine Arts Faculty)

ORGANIZING COMMITTE

Assoc. Prof. Dr. Filiz KARAKUŞ

Asst. Prof. Seçil KARTOPU

Res. Asst. Fatma Zehra SÜER

Res. Asst. Dr. Fatoş ÇAKICIOĞLU İLHAN

SCIENTIFIC COMMITTE

Prof. Dr. Abdullah AYAYDIN, Trabzon University

Prof. Dr. Adnan TEPECİK, Başkent University

Prof. Dr. Ali Osman ALAKUŞ, Dicle University

Prof. Dr. Aysu AKALIN, Gazi University

Prof. Dr. Dicle AYDIN Necmettin Erbakan University

Prof. Dr. Gonca ERİM, Bursa Uludağ University

Prof. Dr. Hakan PEHLİVAN, Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Dr. Hâkime Nur GÖKBULUT, Retired Instructor

Prof. Dr. Hülya İz BÖLÜKOĞLU, TOBB ETÜ

Prof. Dr. Lale ÖZGENEL, Middle East Technical University

Prof. Dr. Levent MERCİN, Kütahya Dumlupınar University

Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN, Malatya Turgut Özal University

Prof. Dr. Nadire Şule ATILGAN, Hacettepe University

Prof. Dr. Orhan TAŞKESEN, Erzincan Binali Yıldırım University

Prof. Dr. Uğur ALTAN, Konya Selçuk University

Prof. Dr. Vedat ÖZSOY, TOBB ETÜ

Prof. Dr. Z. Gediz URAK, Çankaya University

Prof.Dr. Javier SANCHEZ MERINA, Alicante School of Architecture, Universidad De Alicante

Prof. Dr. Salah HAJİSMAİL, Ankara Yıldırım Beyazıt University

Assoc. Prof. Dr. Emanuele MOREZZI, Politecnico di Torino

Assoc. Prof. Dr. Aynur ÇİFTÇİ Yıldız Technical University

Assoc. Prof. Dr. Doğan ARSLAN, İstanbul Medeniyet University

Assoc. Prof. Dr. Güzin AYRANCIOĞLU, Ankara Music and Fine Arts University

Assoc. Prof. Dr. Hatice KALFAOĞLU HATİPOĞLU, Ankara Yıldırım Beyazıt University

Assoc. Prof. Dr. Hilal AYCI Gazi University

Assoc. Prof. Dr. Kübra ÖZCAN YILDIRIM, Ankara Yıldırım Beyazıt University

Assoc. Prof. Dr. Metin ÇOLAK, Ege University

Assoc. Prof. Dr. Mustafa KORUMAZ Konya Technical University

Assoc. Prof. Dr. Pınar TOKTAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli University

Assoc. Prof. Dr. Sema ALAÇAM, İstanbul Technical University

Assoc. Prof. Dr. Zeynep Yeşim İLERİSOY, Gazi University

Asst. Prof. Dr. Ahmet Musa KOÇ, Ankara Yıldırım Beyazıt University

Asst. Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN, Ankara Yıldırım Beyazıt University

Asst. Prof. Dr. Güven MERAL, Ankara Yıldırım Beyazıt University

Asst. Prof. Dr. Koray PEKERİÇLİ Middle East Technical University

Asst. Prof. Dr. Pelin Gürol ÖNGÖREN, TOBB ETU

Asst. Prof. Dr. N. Burak BİCAN, Atılım University

Asst. Prof. Dr. Nurçin ÇELİK, Ankara Yıldırım Beyazıt University

Asst. Prof. Dr. Rukiye ÇETİN, Ankara Yıldırım Beyazıt University

Asst. Prof. Dr. Şeyda EMEKÇİ, Ankara Yıldırım Beyazıt University

Dr. Ahmad LUAY, Department of Architectural Engineering-University of Technology

Dr. Haser HANTOUCH, Tecnische Universitat

Dr. Mohammad TAMMO, School of Architecture & Built Environment Faculty of Science and Engineering, University of Wolverhampton

Lecturer E. Bahadır ÇALIŞKAN, Ankara Yıldırım Beyazıt University

WEDNESDAY

Date: **05.10.2022** / Ankara Local Time: **09:20-10:30**

https://aybuzem.perculus6.com/enroll/6766a96f-4d15-4990-907d-16a0e9f8ba30

OPENING SPEECH

1.**Prof. Dr. İbrahim AYDINLI** Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü/ Ankara Yıldırım Beyazıt University Rector

2.**Prof. Dr. Lale ÖZGENEL** Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi Ana Bilim Dalı/ Middle East Technical University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, History of Architecture

3. **Prof. Dr. Levent MERCİN** Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi/Kütahya Dumlupınar University, Faculty of Fine Arts

WEDNESDAY

Date: **05.10.2022** / Ankara Local Time: **10:30-12:30**

https://aybuzem.perculus6.com/enroll/de55e907-3174-4cb0-bede-20e491a10d4d

ARCHITECTURE

HALL-1

MODERATOR: Assoc. Prof. Hilal AYCI

Assistant: Çiğdem AYTEKİN

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Merve Özdoğan Serra Zerrin Korkmaz	Gebze Technical University Konya Technical University	Use of Virtual Reality Systems in Architecture Education
Bilgen Tuncer Manzakoğlu	Bahçeşehir University	Evaluating Sea Vehicles Design Course Through the Practice Theory in Face-to-Face and Online Education
Güler Özyıldıran	Van Yüzüncü Yıl University	Comparative Analysis of Three Different Educational Models in the Architecture First Year Studio: Case of Van YYU Department of Architecture
Ayşe Şimşek	İstanbul Sabahattin Zaim University	Reverse Resettlement Proposal For Internal Migration New Complex Approach
Ayşe Şimşek	İstanbul Sabahattin Zaim University	In The Proposal For Reverse Internal Migration In Turkey, Function Of Local Universities

WEDNESDAY

Date: **05.10.2022** / Ankara Local Time: **13:00-14:30**

https://aybuzem.perculus6.com/enroll/9d71f8eb-ba82-45e8-a9c8-a6fe6395169d

ARCHITECTURE

HALL-2

MODERATOR: Assoc. Prof. Emanuele Morezzi

Assistant: Tülay Turhan

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Maurizio Villata	Polytechnic of Turin	Preserving designed landscapes of wilderness: US National Parks through conservation, development and contradictions
Cristiano Tosco	Politecnico di Torino – DAD	Adaptation tales. The permanent condition of disaster
Salah Haj Ismail	Ankara Yıldırım Beyazıt University	Implementing HBIMM as Advanced Management of Architectural Rural Heritage
Tarık Serhat Bozkurt	İstanbul Technical University	Acoustic Design of The Meeting Room In Historical Building: Case Study

WEDNESDAY

Date: **05.10.2022** / Ankara Local Time: **15:00-16:30**

https://aybuzem.perculus6.com/enroll/0ee432d1-5903-45bb-8f47-ac369c6cfdfa

ARCHITECTURE

HALL-3

MODERATOR: Prof. Dr. Salah Haj Ismail

Assistant: Sena TÜRE

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Tommaso Vagneralli	Politecnico of Torino	When Traditional Architectural Heritage Can't Fit with Contemporary Ways of Living. Some Consideration Through the Abandoned Rural Settlements of Northern Sardinia.
Giorgio Nepote Vesin	Università degli Studi Roma Tre	Ricardo Legorreta and Olivetti: the Project of a New Industrial Landscape in Mexico
Emanuele Morezzi	Politecnico di Torino	From Heritage Issues to Intentional Destruction: Contemporary Mostar And The Partisan Memorial Cemetery Of Bogdan Bogdanovic.
Zehra Serra Bitik Dilara Kalli	Ankara Yıldırım Beyazıt University	A Study on the Use of Wooden Piles in Historical Buildings

THURSDAY

Date: **06.10.2022** / Ankara Local Time: **10:00-11:30**

https://aybuzem.perculus6.com/enroll/07696a56-2309-4376-90ef-ae5dc96ec62f

ARCHITECTURE

HALL-4

MODERATOR: Assoc. Prof. Hatice Kalfaoğlu Hatipoğlu

Assistant: Büşra İnce

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Simge Kutsal Göllü ve Çiğdem Polatoğlu	Yıldız Technical University	Proposal of a Method Based on Forecasting in Architectural Design Research
Hatice Özler ve Sema Kızılelma	Atatürk University	Symbolic Design and Kitsch Production in Architecture in A Hyperreal Postmodern Context
Miskine Akar ve Sema Kızılelma	Recep Tayyip Erdoğan University Atatürk University	The Usage of Tile in The Istanbul Building Facades of The Late Ottoman-Early Republican Period
Sema Kızılelma ve Hatice Özler	Atatürk University	Erzincan's Symbol Structure Terzi Baba Mosque History and Architectural Implementation
Kübra Koç ve Hilal Aycı	Gazi University	Should Buildings Involve Public Space?: London Royal Concert Hall

Damla Altuncu	Mimar Sinan Fine Arts University	Re-Thinking the Primary Space of The Body: The Spacing Practices of The Under-Class

THURSDAY

Date: **06.10.2022** / Ankara Local Time: **12:00-13:30**

https://aybuzem.perculus6.com/enroll/a2c3ad86-ede3-4266-acd3-1a1b33ac4adc

ARCHITECTURE

HALL-5

MODERATOR: Asst. Prof. Rukiye Çetin

Assistant: Bekir Enes Özel

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Esra Yakın Yasin Bektaş	Erciyes University	Specific Mixed-Income Housing-Like Initiatives On Socio-Spatial Stigma: The Case Of Ankara-Çinçin
Fatma Sinem Akbulut	Celal Bayar University	Urbanism in Three Styles: Le Corbusier, Cansever and Krier
Kamer Aslı Kaya Zeynep Yeşim İlerisoy	Gazi University	The Contribution Of Architectural Design Against Attack-Based Explosion Loads; Evaluation On High Rise Buildings
Didem Yılmaz Göktaş Zeynep Yeşim İlerisoy	Gazi University	Examination Of Tower Ends In The Formation Of Tall Buildings
Fatma Şenocak Can Mehmet Hersek	Başkent University	Behavioral Performance Type And Model Proposal: Mesa - (Koru) Row Houses Case Study

THURSDAY

Date: **06.10.2022** / Ankara Local Time: **14:00-16:30**

https://aybuzem.perculus6.com/enroll/4a1a0797-6556-4179-9eb6-15aacfbded7d

ARCHITECTURE

HALL-6

MODERATOR: Assoc. Prof. Filiz KARAKUŞ

Assistant: Fatma Zehra Süer

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Bengüsu Turan	İstanbul Technical University	A Research On Private Cars And Parking Use In Historical Environments
Hasan Sercan Sağlam	CNRS – CESCM	A Thematic Architectural Heritage Route Experiment in The Kadıköy Historical Urban Center
Seda Kumru İrem Sümer	Teğet Mimarlık	Collective Memory: Transformation Of Alaeddin Hill Torrance Building
Nermin Varol Elif Özlem Aydın	Gebze Technical University	Evaluation of Usküdar District in the Context of Cultural Route
Büşranur Güleç Demirel	Düzce University	Morphological Transformation on the Karaköy – Beşiktaş Tramway Route in the 19th Century
Yusuf Pala İlhan Koç	Konya Technical University	Methods Of Detection Of The Deterioration Caused By Ground Water In Historic

		Masonry Buildings
Dide Dinç Üstündağ Begüm Gökçe Tırpancı Aydın	Teğet Mimarlık	Re-Functioning Historical Buildings: Konya Girls' Teacher School Example
Alican Tilkan Dilan Kara Durgun	Teğet Mimarlık	Shaping The Future of Sille: Conservation Zoning Plan As A Design Tool
Mehmet Talha Girgin Ömer Faruk Tuncer	Yıldız Technical University	A Research On The Architectural Features And Conservation Problems of Gable-Walled Mosques

THURSDAY

Date: **06.10.2022** / Ankara Local Time: **10:00-11:30**

https://aybuzem.perculus6.com/enroll/2ac9c638-5f6c-48e7-b0ed-1a4d9da56ea3

FINE ARTS

HALL-1

MODERATOR: Asst. Prof. Ahmet Musa KOÇ

Assistant: Buse AKÇAY PEHLİVANOĞLU

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Betül Elibol Safiye Sari and Neşe Yaşar Çeğindir	Erzincan Binali Yıldırım University Atatürk University Ankara Hacı Bayram Veli University	Experience the Sustainability of Culture Materials with Three-Dimensional Modeling
Serdar Südor	Atılım University	A Creative Look at Photo Reference and Photo Brush Techniques in Digital Arts
Beytullah Beşkaya	Ostim Technical University	Evaluation of Digital Design Methods in Terms of Designer's Productivity
Feyza Gürleşen İlkyaz	Hacettepe University	Illusion and Reality In The Art Of Digital Era And The Example Of Mgb-Core
Özge Mazlum	Başkent University	Biomimicry and Design: The Case of The Qatar National Museum

THURSDAY

Date: **06.10.2022** / Ankara Local Time: **12:30-14:00**

https://aybuzem.perculus6.com/enroll/fd13ced3-363b-4522-ae3c-aa27056556c2

FINE ARTS

HALL-2

MODERATOR: Res. Asst. Dr. Fatoş ÇAKICIOĞLU İLHAN

Assistant: Necmettin SANCAK

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
İldem Dinar Sebla Arin Ensarioğlu	Uludağ University	The Human Body in the Context of Subject-Object Relationship in Installation Art
Bilge Sağlam	Ostim Technical University	Transformation of The Exhibition Space in Train Station Typologies, The Case of Ankara Train Station
Tuğçe Çelik Nurgül İnan	Ostim Technical University	Proposal of A New Method in Basic Design Education: Painting Analysis
Nurcan Pınar Eke	Başkent University	Art and Artist in Techno-Palliative Societies Physical and Emotional Suffering as Constitutive Element of Meaning
Tolga Tellan	Ankara İl Sağlık Müdürlüğü	Conceptual Art as The Pioneer of Postmodern Aesthetic Approach
Şaziye Ölçer Seçil Kartopu	Ankara Yıldırım Beyazıt University	Analysis of Ahlat Hasan Sultan Cupola's Medallion Motifs

IAR-ARDE 2022 05-07/10/2022 Online
1. Uluslararası Mimarlık, Sanat ve Tasarım Sempozyumu
1st International Architecture, Art and Design Symposium

THE HUMAN BODY IN THE CONTEXT OF SUBJECT-OBJECT RELATIONSHIP IN INSTALLATION ART

ENSTALASYON SANATINDA ÖZNE-NESNE İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA İNSAN BEDENİ

İldem DİNAR
Bursa Uludağ Üniversitesi
502112004@ogr.uludag.edu.tr

Doç. Dr. Sebla ARIN ENSARİOĞLU
Bursa Uludağ Üniversitesi
seblaarin@uludag.edu.tr

Özet: 20. yüzyılda düşünsel tartışmaların merkezinde bulunan, estetik deneyim ve imaj sorusu sanatın ve fenomenolojinin yollarının kesişmesini sağlamıştır. Deneyim ve sanat deneyimi arasındaki ilişki başta Husserl olmak üzere Heidegger ve Merleau- Ponty gibi birçok düşünür tarafından ele alınmıştır. Bu çalışma kapsamında sanat ve fenomenoloji arasındaki etkileşim, Heidegger ve Merleau- Ponty'nin kuramlarından yola çıkılarak ve insan bedeni- mekân etkileşimine vurgu yapılarak seçilen örnekler üzerinden incelenmektedir. Bu anlamda özgün bir okuma yapmayı amaçlayan çalışmada, ele alınan örneklerin sanat yapıtının oluşumunda insan bedenini bir nesne olarak konumlandırma biçimi, izleyicinin beden deneyimini algılama sürecinde kullanma biçimi ve son olarak mevcut kamusal mekânın izleyici ve sanat yapıtını kapsayan bir ortama dönüştürülme biçimi analiz edilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Enstalasyon Sanatı, Beden, Mekân, Sanat Nesnesi, Özne, Fenomenoloji

Abstract: The question of aesthetic experience and image, which was at the center of intellectual debates in the 20th century, led to the intersection of the paths of art and phenomenology. The relationship between experience and art experience has been examined by thinkers such as Husserl, Heidegger and Merleau- Ponty. Within the scope of this research, the interaction between art and phenomenology is examined through selected examples based on the theories of Heidegger and Merleau- Ponty and emphasizing the human body-space interaction. In this mean, the research which aims to make an unique reading, analyzes the way of positioning the human body as an object in the formation of the artwork, the way the audience uses the body experience in the perception process and finally the way the existing public space is transformed into an environment that includes the audience and the artwork.
Keywords: Installation Art, Body, Space, Art Object, Subject, Phenomenology

1. Giriş

1.1. Enstalasyon Sanatı

19. yüzyılda endüstrileşmenin dönüştürdüğü bir alan da sanat üretimidir. Bu dönemde, sanat anlayışında farklı yaklaşımlar oluşmuş; sanat yapıtı olarak nesne ve algılayıcı olarak özne arasındaki sınırlar geçirgenleşmiştir. Bahsedilen bu dönüşümün yansımalarından biri olan ve sanatsal üretimin sınırını aşarak kavramsal düşünmeye de imkân veren "enstalasyon", ilk etapta bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Sonraları enstalasyon ve mimari teorik, pratik ve diğer bağlamsal parametreleri göz önünde bulundurarak, bir olasılıklar alanı olarak sanatı kullanmaya başlamıştır. 20. yüzyılın başlarında Marcel Duchamp, Kurt Schwitters gibi sanatçılar enstalasyon sanatının öncüleri olmuşlardır; enstalasyon 1970'lerden itibaren çağdaş mimari ve sanatın bir araya geldiği bir alana dönüşmüştür. Bunun yanı sıra grafik tasarım gibi farklı disiplinlerin yansımaları da enstalasyon sanatının gelişiminde etkili olmuştur.
Tarihsel süreç içerisinde Dada sanatçılarından Kurt Schwitters' in Merz işleri, enstalasyon sanatının oluşum aşamasının yapıtaşlarındandır (Sarıkartal, 2000). Schwitters, Merz işleri aracılığıyla 'toplumsal ve işlevsel düzeni' sorgulamış ve yaptığı rastlantısal nesnelere ilişkin 'rastlantı fenomenini' ortaya koymuştur (Madra' dan akt. Sarıkartal, 2000). Dada' nın eylemleri daha sonra birçok "modern" sanat oluşumunun; "happening" lerin ve "action painting" lerin başlangıcı olmuştur (Kınam, 2010). Schwitters, etiket, kırık tahta parçaları, biletler gibi atık malzemelerden kolâjlar ve konstrüksiyonlar oluşturmuştur. Schwitters' in Merz işleri enstalasyonun ilk örnekleri olarak görülebilir.
Enstalasyon sanatının başka bir öncüsü Marcel Duchamp' ın, hazır nesneleri (readymade) sanat eseri olarak ortaya çıkarması; enstalasyonun da içinde bulunduğu birçok sanat türü için ufuk açıcı bir etki oluşturmuştur. Buna ilk ve en çığır açıcı örnek olarak "Pisuar" eseri verilebilir (Şekil 1.). Enstalasyonun önemli isimlerinden; Jeff Koons, Warhol gibi birçok sanatçıya ilham veren Duchamp, sanatçının kendi kararını ve eylemlerini, var olan imgeler ve nesneler arasında özgürce seçim yaparak, onları beklenmedik bir şekil ve tekniklerle birleştirebileceğini göstermiştir. Kolaj ile başlayan, devamında Dada hareketiyle genişleyen ve Marcel Duchamp hazır nesnelere sanat nesnesi niteliği vermesiyle sonuçlanan süreç, "enstalasyon" (yerleştirme) adı verilen yeni bir sanat türünün ortaya çıkmasını sağlamıştır (Boynudelik, 1999).

Şekil 1. *Marcel Duchamp, 'Pisuar',1917, (URL 1.).*

1.2. Enstalasyon ve Fenomenoloji İlişkisi

20.yüzyılın başlarında Alman filozof Edmund Husserl tarafından ana çerçevesi oluşturulan fenomenoloji, Moran' a göre insan deneyimi ve farkındalığının ve de bunların fark edilmeyen boyutlarının tanımlanmasını ve yorumlanması yaklaşımıdır (Moran' dan akt. Kırlı Özer, 2020). Tilley ise fenomenolojik yaklaşımı dünyayı deneyimleme ve anlama biçimi olarak tanımlarken; var olmak ve yerde var olmak arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. (Tilley' den Kırlı Özer, 2020). Tilley' in deneyim, var olma ve yerde var olma ilişkisine dikkat çekmesi, enstalasyon -yerleştirme sanatı- ile fenomenoloji ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın yöntemsel yapıtaşlarını oluşturan Merleau- Ponty ve Martin Heidegger ise fenomenolojinin yanısıra yerin fenomenolojisi ile ilgili de çalışmalar yapmışlardır; bu anlamda "yer"- leştirme sanatı ve fenomenoloji kesişiminde kuramsal anlamda önemli isimlerdir. Heidegger, Husserl 'ın düşüncelerinden yola çıkarak insanın 'yer ile var olduğu' düşüncesini benimsemiştir. Marleau- Ponty ise Heidegger 'in düşüncesine daha yakın duran ve insan deneyimine odaklanan 'algının fenomenolojisi' yaklaşımını geliştirmiştir. Ponty' nin algının aşılarak deneyimin uzama yayılmasını açıklaması, algılamanın nesnenin özüne eşlik eden nitelikleriyle tanımlanmasının ötesinde onun -enstalasyon bağlamında- yerleşme biçiminin, orada durma biçiminin özgünlüğü şeklindeki anlatımları bu çalışma kapsamında enstalasyon yapıtının irdelendiği yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Ponty ve Heidegger ile ilgili yapılan okumalardan ilham alınarak; enstalasyon yapıtında yerleştirilen nesnenin içinde yer aldığı mekân ile ilgili olarak "mesken" kavramı kullanılmaktadır. Bu kavramın kullanılmasının ilerleyen bölümlerde daha detaylı açıklanacak sebeplerinden biri enstalasyon ve heykel sanatları arasındaki farklılığı vurucu bir biçimde ifade etmektir. Bu çerçevenin çizilmesinin devamında nesne- özne ilişkisine dair yaklaşım anlatılmaktadır.

2. Yöntem: Enstalasyon ve İnsan Bedeni: Özne-Nesne İlişkisine Dair Bir Okuma

Bu çalışma kapsamında enstalasyon eseri ve insan bedeni üzerinden özne-nesne ilişkisine dair fenomenolojik bir okuma denemesi yapılmaktadır. Enstalasyon ve insan bedeni arasındaki ilişki incelenirken yine enstalasyonun

aracı olduğu mekân- nesne etkileşimi de ortaya konulmaktadır. Enstalasyonda mekânın, nesnelerden farklı -baskınlığı daha sonra tartışılacak olan- bir rolünün bulunduğu söylenebilir. Bu farkın, mekânın öz niteliği ile tanımladığı şeylerden ya da "yerleştirme" sanatı için "yer" in karşılığı olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Sanat nesnesinin yerleştirildiği mekanla, mekânın sanat nesnesiyle ve her ikisinin de izleyiciyle olan ilişkisi bir bütün oluşturur. Mekân, insanın duygularını harekete geçiren bir role bürünebilir. Böylece izleyici veya algılayıcı sergi mekânında durağan olarak bir resme bakmaktan farklı olarak enstalasyon aracılığıyla mekânın içine girerek o mekânı dinamik bir etkileşimle deneyimler. Enstalasyonda bir nesneyi mekâna yerleştirirken, seçilen nesnenin gösterge olarak herhangi bir mekânda sergilenmesi değil, seçilen mekânın kullanılan nesneye "mesken" olması hedeflenmektedir. Burada önemli olan, seçilen mekân ve yerleştirilen nesnenin anlamlarının çakışması ve izleyicinin algı dünyasına etki edebilmesidir. Buradaki algılama ise, anlamların çakışmasının yanında, algılayan kişinin bakışının o nesneye çarpmasının da anlatımıdır. Bu çalışma kapsamında yapılan okuma denemesinde algılayanın özgün deneyimi önem kazanmaktadır. Bu nedenle ilk temasın oluştuğu "bakış" kavramını açıklamak gerekir. "Bakışımızın, herhangi bir şeyi görmesi, ancak o şeye çarpmasıyla mümkün oluyor; yalnızca çarptığı şeyi görebiliyor: mekân da bakışımızı durduran, görüşümüzün takıldığı şeydir (Perec, 2020). Bu tanımlamadan nesne- mekân etkileşimine bakılırken de özneden bağımsızlaşılamayacağı anlaşılmaktadır. "Algılayan" özne yargı veren, kestirim yapan ve sonuç çıkaran bir bilimci gibidir (Ponty, 2020). Buradan yola çıkarak incelenen örneklerin seçiminde bir kriter olarak sanat nesnesi olarak "algılayıcı" nın bedeninin, yani insan bedeninin temsilinin tercih edilmesi uygun görülmüştür. Bu örneklerin seçiminde enstalasyonun yönlendirdiği deneyim ve mekân kullanım türüne göre bir sınıflandırma yapılmıştır (Tablo-1).

Tablo 1. Enstalasyon Örneklerinin Deneyim ve Mekâna Göre Sınıflandırılması (Çalışma kapsamında üretilmiştir.).

Eser	Enstalasyonun Yönlendirdiği Deneyim Türüne Göre;		Enstalasyonun Mekân Kullanım Biçimine Göre;	
	Görsel Deneyim Odaklı Enstalasyon	Dokunsal Deneyim Odaklı Enstalasyon	Kamusal Mekânda Enstalasyon (Amacı çalışmayı sergilemek olmayan mekânlar)	Durağan Mekânda Enstalasyon (Sergi mekânı)
Zenos Frudakis' in Özgürlük Heykeli	×	×	×	
Mario Mankey, Ego Erectus	×	×		×
Bart Hess, Grotto	×	×		×
Antony Gormley, Event Horizon	×	×	×	

Enstalasyonun mekân kullanım biçimine göre sınıflandırılması ile ilgili yaklaşım; beden ve mekân ilişkisinin enstalasyon yoluyla tartışılması noktasında nesnenin insan bedeni olabilmesinden; dolayısıyla bedenin mekân kullanım biçiminden ilham almaktadır. Bu sınıflandırma ile enstalasyonun yarattığı anlam çakışmasının yanında biçim çakışması -algılayıcının kendi bedenini nesne olarak karşısında görmesi- ve bakışın çarpması -bedenin bedene çarpması- durumunun sistematik biçimde ifade edilmesi hedeflenmektedir.

Enstalasyonun deneyim türüne göre sınıflandırılmasında ise bakışın bedene çarparak yarattığı algı ve dokunma deneyiminin yarattığı algının karşılaştırılması hedeflenmektedir. Deneyim türlerinin sınıflandırmasında Merleau-Ponty'den etkilenilmiştir.

Ponty (2020) Descartes'ın da düşüncelerine yer vererek ve öfke ile örnekleyerek duygu ve uzam arasındaki ilişkiyi anlatırken; öfkenin deneyimin kendisine döner dönmez bedenle görünür hale geldiğini ve uzama yayıldığını ifade etmektedir. Bu öfke, eller ve kollarla dokunma deneyimine dönüşen bir öfke de olabilir veya gözlerde görülebilen görsel deneyime dönüşen bir öfke de olabilir. Her ikisi de uzamda yayılır, bedende görünür başka bir bedene çarpar yani deneyime dönüşür.

3. Bulgular

Bu çalışma kapsamında incelenecek örneklerin seçkisi oluşturulurken bazı kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Yapıt içerisinde somut bir nesne olarak insan bedeni temsillerinin kullanıldığı bu örneklerde yapıtın heykel olarak değil, bir enstalasyon yapıtı olarak tanımlanabilmesi önemli bir etmendir. Bu ayrımın net biçimde oluşturulması güç olmakla birlikte, temel belirleyici unsur, yerleştirilen nesnenin yerleştirildiği mekânı "yer" haline getiriyor oluşu ve sergilenmenin ötesinde kendisine bir mesken yaratıyor oluşudur. Bu noktada "sergilenen" nesne ve seyircinin hiyerarşisi bir heykel ve seyirci hiyerarşisine veya ilişkisine göre farklılaşmış olmaktadır. Seyircinin algısı bir üst düzeye taşınmakta ve deneyime dönüşmektedir. Görsel odaklı deneyim veya dokunsal odaklı deneyim yaratılmaktadır. Artık algılayıcı özne ve sanat nesnesi aynı yerde birbirleriyle etkileşirler. Özetle heykelden ayrılan en önemli nokta yarattığı deneyim olarak ortaya çıkmaktadır.

Zenos Frudakis, "Özgürlü "

> "Geçmişi ne olursa olsun, hemen hemen herkesin bakabileceği ve bunun özgür kalma mücadelesi fikriyle ilgili olduğunu hemen anlayabileceği bir heykel yapmak istedim. Bu heykel, yaratıcı süreç yoluyla özgürlüğe ulaşma mücadelesiyle ilgili."
>
> *- Zenos Frudakis, 2001*

"Özgürlük Heykeli" sanat nesnesi olarak insan bedenini seçmiş, çalışmanın sınıflandırma kategorisinde kamusal- devingen mekâna yerleştirilmiş enstalasyon örneklerinden biridir (Şekil 2.). Eserin sanatçısı "özgür kalma mücadelesi" ni algılayıcı bedeni kullanarak anlatmayı tercih etmiştir. Bu işi incelerken birincil olarak yönlendirdiği deneyim türü bakımından bedenin hareketini öne çıkaran formu ile dokunsal ve görsel odaklı deneyimi, ikincil olarak da mekân kullanım türüne göre; kamusal alandaki yerleşimi ve özgür olma durumu ele alınmaktadır.

3.1.1.Enstalasyonun Yönlendirdiği Deneyim Türü:

Enstalasyonun yönlendirdiği deneyim türü hem görsel deneyim odaklı hem de dokunsal deneyim odaklı olarak yorumlanabilmektedir. Özgürlüğün bir ifadesi olarak yerleştirilen enstalasyonun bir parçasının yerleştirildiği yapıya bağımlı olması bir diğer parçasının ise ondan koparak özgür biçimde ortama yerleştirilmiş olması özgür olma ve olmama durumunu somut bir ifadeyle göstermektedir. Bu görsel odaklı deneyimin bir sonucudur. Enstalasyonun insanlar tarafından dokunsal olarak deneyimlenebiliyor olması ise kimi özne tarafından insan bedeni boyutundaki boşluğa kendi bedenini "yerleştirmek" (Şekil 2.) kimi özne tarafından el ve kol temasında bulunmak (Şekil 3.) yoluyla gerçekleştirilmektedir. Burada öznenin nesneyi idrak ediş biçimi ile ilgili özgün çıkarımlar yapılabilir; kendisini yerleştiren özne enstalasyon yapıtının bağımlı bir parçası haline gelerek aslında özgür olduğu kamusal alanda olmadığı halini enstalasyon aracılığıyla deneyimler. Özgür olan "rastgele" konumlanmış nesne ise bedenin özgür olma halinin kamusal mekânda görünürlüğünü mümkün kılmaktadır. Bu noktada

fenomenolojik yöntem, değerlendirmeyi insan deneyiminin fark edilmeyen boyutlarının yorumlanması bakımında biçimlendirmiştir.

Şekil 2. *Zenos Frudakis, "Özgürlük Heykeli", Enstalasyonu, Dokunma Odaklı Deneyim, Algılayıcı Bedenin Enstalasyona Dahil Edilmesi, (URL 2.).*

Şekil 3. *Zenos Frudakis, "Özgürlük Heykeli", Enstalasyonu, Dokunma Odaklı Deneyim, (URL 2.).*

3.1.2.Enstalasyonun Mekân Kullanım Biçimi:

Enstalasyonun mekân kullanım biçimine bakıldığında bir önceki bölümde de değinildiği gibi iki parçadan oluşan yapıt, kentin kamusal alanında bir geçiş aksına yerleştirilmiştir. Kentsel kamusal alana yerleştirilen enstalasyonlarda algılayıcının nesne ile etkileşimi önemsenir, bu eserler incelenen örnekte olduğu gibi insan ölçeğinde ve deneyimlenebilir olduğunda mekânın algısına da etki etmektedir. Bu bağlamda nesne kamusal alanı ayrımsız ve herhangi bir hiyerarşik düzene bağlı kalmadan mesken edinmektedir. Algılayıcı artık nesneyi, mekânı ve bedenini bir bütün olarak deneyimler, mekâna bir beden daha yerleştirilmiştir ve mekân, izleyici ve sanat nesnesini kapsayan birden fazla bedenle etkileşen bir ortama dönüşmüştür.

3.1.3.Mario Mankey, "Ego Erectus"

İspanyol sanatçı Mario Mankey' in Berlin' de yıkılacak olan bir banka yapısında düzenlenen *"The Haus Berlin"* sergisi için gerçekleştirdiği yerleştirmesi *"Ego erectus"* dev boyuttaki insan bacakları formuyla mekânın tavanını yırtmaktadır. İki

devasa ayaktan oluşan enstalasyon, binanın yıkılacak olmasına da gönderme yaparak, mekânın ortasında durmuş dev bir yaratığın uzuvları aracılığıyla yapının kendisi ile güçlü bir iletişim kurmaktadır (Şekil 6.). Eserin yaratıcısı Mankey birçok çalışmasında, insanlar ve primatlar arasındaki temel çelişkileri ortaya koyarak rahatsız edici bulduğu insan davranışları ve modern bireyin hırsları ve sınırlamaları sonucunda ortaya çıkan çelişkilere odaklanmaktadır (Azzarello, 2017). Bu doğrultuda enstalasyon örneği incelenirken yönlendirdiği deneyim türü ve mekân kullanımı ile ilgili sanatçının genel tutumu da göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılmaktadır.

Şekil 4. *Mario Mankey, "Ego Erectus", Enstalasyonu, (URL 3.).*

Enstalasyonun Yönlendirdiği Deneyim Türü:

Ego erectus durağan sergi mekanını kaplayan, alışılagelmişin dışındaki ölçeği ile göndermeler yapmayı amaçlayan bir enstalasyon olarak tanımlanabilmektedir. İnsan bedeninden ilham alan çalışmanın ölçeği, izleyicinin algılama ve deneyimleme sürecinin söz konusu değerlendirmesinde kritik bir öneme sahiptir. Fenomenolojik yaklaşım bağlamında, günlük hayatta deneyimlenemez olan bedenin ölçeğinin değişmesi, bilinmeyen deneyimin yorumlanmasını mümkün kılmaktadır. İnsan bedeninin mekânda kendisinden bir şeyler bulması meselesinde bedenine ait bir parçasının boyutunun değişmesiyle gücünü fark etmesi, formuyla yeniden ya da bu şekilde ilk defa karşı karşıya gelerek yüzleşmesi bedenine dair algısını yeniden şekillendiren durumlardır. Bu farkındalık, söz konusu örnekte görsel ve dokunsal odaklı deneyimlerin bir arada yaşanmasıyla gerçekleşmektedir.

Şekil 5. *Mario Mankey, "Ego Erectus", Enstalasyonu, Görsel- Dokunsal Odaklı Deneyimi, (URL 4.).*

Enstalasyonun Mekân Kullanım Biçimi:
Ego erectus' un mekânı kullanma biçimi algılayan bedenin yerleştirildiği binayı kullanma biçimi ile oldukça benzeşmektedir. Algılayıcı beden yerleştiği mekânı kendine göre bir ölçüde dönüştürür; *Ego erectus* da ölçeğiyle uyumlu olarak yerleştiği yapıyı dönüştürmüştür. Bu noktada nesne olarak beden de algılayıcı olarak beden de meskenine benzer şekilde yerleşir veya yerleştirilir. Durağan (sergi mekanına yerleştirilen) nesne algılayan beden gibi hareketli olmasa da bir noktada hareket etmiş, yıkmış ve durmuştur. Mekânın strüktürel yapısındaki bozulmalar ise uzvun mekânın dışına taşıyor olabileceği algısını da yaratmaktadır; böylece algılayıcı mekânın sınırlarını da yeniden tanımlar hale gelir.

Bart Hess, "Grotto"
Hollandalı tasarımcı Bart Hess' in "Etkileşimli Yerleştirme" (Interactive Installation) çalışması "Grotto", Saint Étienne' deki (Fransa) 2014 Tasarım Bienali ve Dutch Design Week Eindhoven (Hollanda) 2016 gibi farklı sergilerde sergilenmiştir. Hess' in yerleştirmesindeki lateks sütunların buruşuk cildi andıran dokuları fiziksel yolla birtakım algılar yaratmaktadır (Şekil 6.). Grotto yerleştirmesi durağan bir sergi mekânında izleyici ile buluşurken, farklı olarak sergi mekanını dönüştürmektedir. Bart Hess ve sanat tarihçisi Alexandra Jaffré tarafından düzenlenen "Vous avez dit bizarre?" serginin bir bölümü içerisinde Grotto' nun nesnelerinin yanında başka eserlerle birlikte tiyatral bir "grotto" (mağara) oluşturulmaktadır. Grotesk tarzda Batı toplumunun tüketimcilik ve aşırı tüketim problemlerini ele alana bir eleştiriye dönüşen ve Hess' in yaşayan bir grotto gibi tasvir ettiği sergi bölümü, yönlendirdiği deneyim türü ve mekânı kullanma biçimi ile farklı yorumlamalara imkân vermektedir.

Şekil 6. *Bart Hess, "Grotto", (Resim: Elske Nissen, 2018, URL 5.).*

Enstalasyonun Yönlendirdiği Deneyim Türü:
Algılayıcı yaşamı boyunca bedeninin gebelik, bazı dış etkenler, olgunlaşma, yaşlanma gibi değişimlerine şahit olur. Grotto' nun lateks derilerine bürünmüş sütunları bedenin kendisi gibi; binlerce farklı yaşamı temsil etmektedirler (Jaffré, 2018). Çalışmanın sınıflandırma kategorisine göre yerleştirmenin yönlendirdiği deneyim çoğunlukla sütunların dokuları ile gerçekleştiğinden dokunsal odaklı, nesnelerin oluşturduğu mağaranın bütününü görmek bağlamında ise görsel odaklı gerçekleşmektedir. Algılayıcı beden bazen nesneye doğrudan temas ederek bilindik olmayan farklı deriyi dikkatle inceler, anlamaya çalışır; kendi derisiyle karşılaştırır, bazen de dokuyu fotoğraflar (Şekil 7., 8.). Algılayıcının zihninde etki yaratan, bedeniyle benzer yapıya sahip doku farkındalık yaratır, sanatçı aradan çekilir ve nesne ile algılayıcı ortak mekanları içerisinde, ortak nitelikleri aracılığıyla etkileşimlerini güçlendirirler.

Şekil 7., 8. *Bart Hess, "Grotto", Enstalasyonu, Görsel ve Dokunsal Odaklı Deneyim, (URL 6, 7.).*

Enstalasyonun Mekân Kullanım Biçimi:
Durağan mekân yerleştirmesi olan Grotto kendi alternatif mekânını üretmekte, yerleştiği mekânın algısını ve tanımını dönüştürmektedir. Enstalasyonun tanımladığı "grotto", evrensel bir analoji olarak; yaratma, dönüşüm ve sürekli evrimin bir ifadesi- meskeni olmaktadır (Jaffré, 2018). Grotto örneğinde yerleştirme aracılığıyla yaratılan ve dönüştürülen sergi mekânı da yapıtın koruma amaçlı meskeni olmaktadır. Mekânıyla birlikte var olan enstalasyon; "var olan gerçekliğin içinde yeni varoluş şekilleri -algılayıcıyı da dahil ederek- ya da davranış modelleri kurmaktır" (Bourriaud' dan akt. Kafil, 2016).

Antony Gormley, "Event Horizon"
İngiliz sanatçı Antony Gormley' nin yerleştirmesi "Event Horizon", 2007' den itibaren Londra, New York, São Paulo, Rio de Janeiro gibi birçok şehir merkezine yerleştirilmiştir. Enstalasyon 31 adet, sanatçının kendi bedeninden kopyalanarak dökülmüş, gerçek boyutta anatomik bedenden oluşmaktadır (Şekil 9.). Gormley' in yerleştirmesi ile ilgili vermek istediği mesaj, nesnelerin insan bedeni formunun yanısıra yerleştirildiği mekân bağlamında da önemli sorgulamalar içermesi durumudur. Gormley' in sanatı, duygu ve deneyimlerin aktarılmasının bir kanalı olarak tanımlaması ve bu kanala sanat nesnesi olarak "insan bedenini" -kendi bedenini- dahil etmesi, bu çalışmanın sanat nesnesi olarak insan bedeninin kullanıldığı örnekler üzerinden amaçladığı okuma ile örtüşmektedir. "Gerçek yaşamı obje olarak kullanabilir miyiz?" (Smith' den akt. Tekin, 2016) sorusuyla bazı varoluşsal sorgulamalar yapan Gormley, "Varoluşla ilgilenirken kendi varlığımla ilgilenmek istiyorum. Her figür yaşanmış bir andan geliyor. Bu bir yaratıcılık ya da olağanüstü bir soyutlama biçimi değil, yaşanmış bir anın ölümsüzleştirilerek başka bir boyuta taşınmasıdır" diyor (Smith' den akt. Tekin, 2016). Bu doğrultuda Gormley' in yaşanmış olan deneyim anının başka bir boyutta, sanatı aracılığıyla yeniden yorumlanmasını amaçladığı ve bunun fenomenolojik bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

Şekil 9. *Antony Gormley, "Event Horizon" Enstalasyonu (Fotoğraf: James Ewing, URL 8.).*

Enstalasyonun Yönlendirdiği Deneyim Türü:

Bir bireyi ya da insan gruplarını ufka işaret ettiğini görmeyi, sanat nesnesinin durgunluğunun bir gözlemcinin durgunluğuna aktarımını ve bunun gözlemlenmesini heyecan verici bulan Gormley, düşünselliğin paylaşılmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, "sınırsız" mekânda yerleştirdiği Event Horizon' a algılayıcının bakışının ufukta çarpmasını kurgulayarak, algılayıcı bedenin kendi yerleşmesini ve durağanlığını sorgulatır. Bedenini nesnenin yerine koyan algılayıcı kamusal alanda yer alan kendine bakabilir hale gelir; kamusalı, hareketini, andaki deneyimini ve kalıcılığını sorgular. Ufuk çizgisinde gördüğü bedene aynı düzlemde yeniden rastladığında kimi zaman durağanlığını o anda sanat nesnesi ile paylaşır ve fotoğraflar kimi zamanda sınırlı mekânında durağanlığına bakakalır, günlük deneyimini sorgular (Şekil 10., 11.).

Şekil 10. *Antony Gormley, "Event Horizon" Enstalasyonu, Görsel Odaklı Deneyim, (Fotoğraf: James Ewin, URL 9.).*

Şekil 11. *Antony Gormley, "Event Horizon" Enstalasyonu, Görsel ve Dokunsal Odaklı Deneyim (Fotoğraf: James Ewing, URL 10.).*

Enstalasyonun Mekân Kullanım Biçimi:
Söz konusu enstalasyon algılayıcı bedenler ile kamusal alanda buluşturulmaktadır. Sanatçının bu seçimi, enstalasyonun yerleştirildiği alan ile sınırlandırılmaması gerektiği düşüncesinin yanında sanatı ile yaşamı ve deneyimi aktarmayı amaçlaması ile ilgili olmaktadır. Bunu Event Horizon' u algılayıcı bedenin günlük hayatına beklenmedik şekilde dahil ederek yapar ve beklenmedik sorgulamanın kamusal alanda gerçekleşmesini sağlamaktadır. Nesnede kendini gören algılayıcının sanat nesnesi ile etkileşimi, mekâna dair algısını da dönüştürür; algılayıcının kamusal alanı -meskeni- 31 adet anatomik bedenin de dahil edildiği özne- nesne etkileşimine "yer" olan farklı bir meskene dönüşür.

Sonuçlar

Algılanan dünyanın içine sokulmakla sanat yapıtlarını, dili ve kültürü bütün o özerklikleri ve temel zenginlikleri içerisinde düşünmenin yolunu bulmuş oluyoruz.
Merleau-Ponty, 2020, s.63.

Ponty' nin dediği gibi algılanan duruma, mekâna, nesneye dahil olmakla düşünmenin yolu bulunur. Bu doğrultuda algı, beden, mekân ve enstalasyon ilişkisini fenomenolojik bakış açısıyla inceleyen çalışmada; insan bedeninin formuyla biçimlenen enstalasyon nesnesinin düşünme yolunu açmanın bir yolu olduğundan yola çıkılarak, bu kriteri karşılayan enstalasyon örnekleri incelenmiştir. İncelenen örnekler yerleştirildiği mekâna göre ve yönlendirdiği deneyim türüne göre sınıflandırılmış ve bu sınıflandırma deneyim ve mekânın birbirinden ayrı düşünülemediği enstalasyon sanatı ile çakışan bir şekilde yapılmıştır. Fenomenoloji (görüngübilim), bilimsel bir yöntem geliştirme iddiasına sahip olsa dahi, insan zihni ve algısıyla şekillendiği için bu yöntemle tek ve kesin bir sonuca varmak olası değildir. Bu nedenle bu çalışmanın da "doğru" ve tek bir çıkarım sunmak gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Yalnızca fenomenoloji ve enstalasyonu bir araya getirerek insanı; bedeni, zihni ve ruhu ile yeniden algılatmayı ve deneyimlerini yeniden sorgulatmayı amaçlayan algılayıcı beden tarafından serbest bir okuma olarak düşünülebilir.

Kaynakça

Azzarello, N., (2017). *Mario Mankey's Colossal Creature Breaks Through A Berlin Ceiling.* https://www.designboom.com/art/mario-mankey-ego-erectus-haus-berlin-08-08-2017/, erişim Tarihi: Eylül 2022.
Boynudelik, Z. İ., (1999). *1986-1996 Tarihleri Arasında İstanbul'da Düzenlenen ve Mekanları ile Doğrudan İlişki Kuran Sergiler*, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
Frudakis Z., (2001). *Zenos Frudakis — Kamu Anıtları ve Portre Heykelleri,* https://www.zenosfrudakis.com/freedom-sculpture, erişim Tarihi: Eylül 2022.
Jaffré, A., (2018). *Bart Hess, "Grotto",* https://www.barthess.com/grotto, erişim Tarihi: Eylül 2022.
Kafil, P., (2016). *Tasarımcı ve İzleyici Algısında Enstalasyon Ürünü ve İç Mekân İlişkisi Üzerine Bir İrdeleme,* Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
Kınam, B., (2010). *1980 Sonrasında Grafik Tasarımda Enstalasyonun Yeri ve Önemi,* Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.

Kırlı Özer, G., (2020*). Katmanlı Kentlerin Fenomenolojik Bakış Açısıyla Analizi İçin Bir Model Önerisi: İznik Örneği*, Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
Perec, G., (2020). *Mekân Feşmekan,* A. Erkay (çev.), İstanbul: Everest Yay.
Ponty, M. M., (2020). *Algılanan Dünya*, Ö. Aygün (çev.), İstanbul: Metis Yay.
Sarıkartal, Z., (2000). *"Çağdaş Bir Anlatım Biçimi Olarak Enstalasyon (Yerleştirme) ve Bir Sergi"*, Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Heykel Ana Sanat Dalı, İzmir, 167 s.
Tekin, O., (2016). *Antony Gormley'e yakınlaşabilmek*. Medeniyet Sanat Dergisi, 2(1), https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/226401, erişim Tarihi: Eylül 2022.

URL Dizini.

URL 1. https://www.theartstory.org/artist/duchamp-marcel/
URL 2. http://www.zenosfrudakis.com/freedom-sculpture
URL 3. *https://www.thisiscolossal.com/2017/08/a-pair-of-giant-feet-plunge-through-the-ceiling-of-an-abandoned-german-bank/*
URL 4. *https://www.thisiscolossal.com/2017/08/a-pair-of-giant-feet-plunge-through-the-ceiling-of-an-abandoned-german-bank/*
URL 5. https://retaildesignblog.net/2015/04/09/vous-avez-dit-bizarre-exhibition-by-bart-hess-alexandra-jaffre-at-biennale-internationale-design-st-etienne-france/
URL 6. *https://www.designboom.com/design/bart-hess-pink-latex-wrinkled-human-skin-grotto-installation-10-30-2018/*
URL 7. *https://www.flickr.com/photos/claudiusbinoche/26873457959/in/photostream/*
URL 8. *https://madisonsquarepark.org/art/exhibitions/antony-gormley-event-horizon/*
URL 9. https://18p95aamd693k2glx3ytryxr-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2021/03/Antony-Gromley_Event-Horizon.pdf
URL 10. *https://madisonsquarepark.org/art/exhibitions/antony-gormley-event-horizon/*